

Свида О.Г.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри організації
судових та правоохоронних органів*

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ НАДАННЯ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ

З метою гарантування захисту прав і свобод громадян стаття 59 Основного Закону встановлює, що «кожен має право на правову допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно» (частина 1). Проте слід відзначити, що механізм надання саме безоплатної правової допомоги знаходиться ще в стадії становлення. Звернемо увагу, що стаття 59 не встановлює якихось обмежень з надання безкоштовної правової допомоги виключно судовим розглядом чи лише окремим видом судочинства. Перший крок з фактичної реалізації вказаних конституційних положень було зроблено лише майже через три роки, коли 14 травня 1999 року Кабінетом Міністрів України було затверджено Порядок оплати праці адвокатів з надання громадянам правової допомоги в кримінальних справах за рахунок держави. Наступним кроком стало прийняття у 2004 ЦПК України та КАС України у 2005 році. Проте якщо стаття 12 ЦПК України містить лише загальне положення, що особа, яка бере участь у справі, має право на правову допомогу, яка надається адвокатами або іншими фахівцями у галузі права в порядку, встановленому законом, то стаття 16 КАС України передбачає також можливість повного або часткового звільнення судом особи від оплати за надання правової допомоги (частина 3). Однак на практиці законодавчі положення з надання безкоштовної правової допомоги реалізувати було неможливо, оскільки її надання на таких умовах було передбачено лише по кримінальних справах.

Відзначимо, що зміст безкоштовної правової допомоги полягає у забезпеченні особі професійного захисту прав та свобод, проте це зовсім не повинно означати, що адвокат повинен працювати безкоштовно. Кожна особа бажає отримувати адекватну платню за виконану нею роботу, і адвокати у цьому відношенні не є виключенням, тим більше Конституція України проголошує право кожної особи на одержання винагороди за працю (стаття 43). З огляду на це, встановлений спочатку у згаданий Постанові КМУ від 14 травня 1999 року розмір оплати праці адвокатів у сумі 15 гривень за повний робочий день виглядав не зовсім логічно. З 2008 року ця сума вже складає 2,5 відсотки мінімальної заробітної плати за годину роботи адвоката при провадженні дізнання, досудового слідства чи розгляді кримінальної справи судом (пункт 3), проте навряд чи ця сума є адекватною за надання правової допомоги на високому професійному рівні. Встановлення таких вкрай низьких розмірів оплати за працю адвокатів та значні складності з фактичної виплати грошей викликало в адвокатському співтоваристві формування досить негативного ставлення до надання допомоги клієнтам за рахунок держави.

У становленні механізму надання безкоштовної правової допомоги значний крок було зроблено із схваленням 9 червня 2006 року Президентом України Концепції формування системи безоплатної правової допомоги в Україні, а згодом - із прийняттям Верховною Радою України 2 червня 2011 року Закону України «Про безоплатну правову допомогу».

Згаданим Законом встановлюється надання первинної та вторинної правової допомоги. Якщо з наданням безоплатної первинної правової допомоги особливих складностей не повинно виникнути, то надання вторинної правової допомоги пов'язане з необхідністю вирішення цілого комплексу організаційних проблем. Суб'єктами надання цієї допомоги є Центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги та адвокати, які повинні бути включені до Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу на постійній чи тимчасовій основі.

Проблема із надання безоплатної вторинної правової допомоги відповідними Центрами пов'язана з тим, що на сьогодні вони ще не створені, а їх утворення передбачається завершити лише до 1 січня 2013 року. Складності з надання зазначеної допомоги адвокатами пов'язані з проблемою необхідності формування Реєстру адвокатів для цього. З цією метою 28 грудня 2011 року Кабінетом Міністрів України було затверджено Порядок і умови проведення конкурсу та вимоги до професійного рівня адвокатів, які залучаються до надання безоплатної вторинної правової допомоги, відповідно до якого включення адвокатів до Реєстру може відбуватися на конкурсній основі. Конкурс полягає у перевірці теоретичних знань, практичних навичок і умінь претендента у різних галузях законодавства, досвіду з надання правової допомоги як захисника або як представника, вміння правильно використовувати теоретичні знання у практичній діяльності, зокрема щодо складання процесуальних документів (пункт 2). Таку перевірку повинна здійснювати конкурсна комісія, до складу якої входять по представнику від кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури (далі - КДКА) у відповідній адміністративно-територіальній одиниці, Мін'юсту, Центру правової реформи, відповідного управління юстиції, центру з надання допомоги, а також суддів (за їх згодою) (пункт 8). Вважаємо, що згаданий Порядок потребує змін щодо вдосконалення порядку формування конкурсних комісій. За зразок тут можна використати Положення про КДКА, де встановлюється порядок визначення представників, що входять до їх складу. Окрім того, досить «складно» до конкурсних комісій включити представника від центрів з надання допомоги, оскільки, як вже вказувалося, вони ще в стадії створення. Також навряд чи слід погодитись з доцільністю проведення перевірки рівня знань адвокатів. Фактично ситуація складається досить абсурдно: особа, яка вже довела належний рівень знань та здобула статус адвоката, може надавати правову допомогу за платню, а щоб надавати її безкоштовно - повинна ще додатково доводити свій професіоналізм. У зв'язку з цим, вважаємо, що необхідно проводити з адвокатами виключно співбесіду з метою з'ясування особистісних характеристик осіб, які бажають надавати безоплатну правову допомогу.

Наостанок слід ще й звернути увагу, що потребує підвищення престижу надання безоплатної правової допомоги, чому у великій має сприяти встановлення на належному рівні розміру оплати праці адвокатам по справах, коли правова допомога надається за рахунок держави.